

УДК 930.22

Сергій Кулешов,
доктор історичних наук, професор
завідувач відділу документознавства Українського
НДІ архівної справи та документознавства

Деякі реплік з приводу статті відомого вченого

У шостому числі часопису "Вісник Книжкової палати" було опубліковано статтю "Документознавство в інформаційній індустрії" доктора технічних наук, професора, завідувача кафедри інформаційних технологій Харківської державної академії культури Георгія Асеева [1]. Відомий вчений на початку робить невеликий екскурс щодо відкриття в Україні у 1994 р. навчальної вишівської спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність". На перший погляд, назва спеціальності асоціюється з народним висловом "в огороді бузина, а в Києві — дядько". Однак, у назві спеціальності вже тоді чітко простежувалася певна концепція документознавства, споріднена з бібліотекознавством, бібліографознавством і книгознавством, яку почали у той час формувати в деяких російських інститутах культури [див., наприклад, 2]. З іншого боку, викладацький склад інститутів культури давав можливість фахівцям з названих дисциплін розпочати підготовку студентів з позицій "бібліотекознавчої версії" документознавства. До того ж, діяльність бібліотек, центрів бібліографії та служб інформації, про яку ще у радянські часи розповідали викладачі бібліотечних факультетів інститутів культури легко вписувалася в "інформаційну діяльність", заповнюючи чи не на 50% навчальні плани документознавців. І все ж для України це був справжній прорив у документознавстві, оскільки за радянських часів в УРСР не було ні вишівської підготовки документознавців, ні тим більше науково-дослідних установ, які б здійснювали наукові дослідження з цієї наукової дисципліни (у 1960—1980 рр. окремі напрями дослідження діловодства здійснювала Українська філія Науково-дослідного інституту планування і нормативів при Держплані СРСР у м. Києві) чи спеціалізованих рад із захисту з неї дисертаційних робіт. Провідниками документознавства в країні стали такі знані вчені, як Галина Швецова-Водка та Наталія Кушнарченко, які невдовзі опублікували перші навчальні видання з документознавства. На тлі майже повної відсутності документознавчого руху¹ ці події стали прогресивним явищем, важливість якого важко переоцінити.

Проте не варто забувати й інші події. Так, у тому ж 1994 р. у Києві відповідно до постанови Кабінету Міністрів України було відкрито Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД), що мав здійснювати документознавчі дослідження, пов'язані із практикою діловодства (та інших сфер з організації створення і функціонування документації) й архівної справи за замовленнями Головного архівного управління при Кабінеті

Міністрів України. Тобто готувати розробки з позицій "класичного" ("традиційного") документознавства, започаткованого і розвинутого ще в СРСР такими дослідницькими центрами, як Московський державний історико-архівний інститут і Всесоюзний науково-дослідний інститут документознавства та архівної справи. Зрозуміло, що здійснювати вишівську підготовку такого напрямку документознавців у ті часи в Україні було важко через відсутність викладачів, які б професійно викладали "класичне" документознавство і особливо таку навчальну дисципліну як "архівознавство". За умови такої підготовки сама спеціальність повинна була мати назву "Документознавство та архівознавство" і випускати треба було б документознавців-архівістів. Як на мене, проблема підготовки такого роду фахівців не вирішена у цілому й досі. Хоча досвід її був наприкінці 1990-х років у Київському національному університеті культури і мистецтв, де була спроба готувати архівістів, і де викладали такі відомі документознавці й архівісти, як Наталія Гончарова та Володимир Лозицький. І нині кафедра документознавства та інформаційної діяльності цього навчального закладу завдяки зусиллям Валентини Бездрабко, Катерини Климової, Лариси Грінберг та інших викладачів намагається здійснювати підготовку фахівців, здатних вирішувати практичні завдання у сфері діловодства й архівної справи.

Але повернемося до статті Г. Асеева. Відомий дослідник відзначає ключову роль інформаційних ресурсів, у тому числі електронних, у роботі будь-яких державних органів, організацій і підприємств, наголошуючи на можливості використання цих ресурсів не тільки як локальних, а й у межах задоволення потреб громадян (ресурси електронного уряду, державних органів, організацій соціальної сфери) [стор. 24—25]. Не применшуючи ролі інформаційних ресурсів як технологічних та управлінських інструментів у діяльності державних органів, інших установ, підприємств та організацій, все ж задаюся запитанням: з точки зору якої частини навчальної спеціальності це висловлено — документознавчої чи інформаційної діяльності? Якщо з такої абстрактної частини як "інформаційна діяльність", то зрозуміло. Якщо з документознавчої, то тут не завадило б надати визначення поняття "інформаційні ресурси". Оскільки у документознавстві та архівознавстві ще остаточно не визначено співвідношення поняття "інформаційний ресурс" та "документ", особливо в контексті питання, чи може бути інформаційний ресурс об'єктом зберігання у державних архівах, тобто прирівняний до статусу документа Національного архівного фонду [3]. З іншого боку, традиційно в документознавстві і його практичній сфері й понині найактуальнішими є проблеми, пов'язані з організацією електронного документообігу, електронного діловодства та електронних

¹ Безперечно, якщо не брати до уваги діяльність вітчизняних архівних установ щодо створення нормативних та методичних документів з організації діловодства та іншої роботи з різними видами документації.

архівів. Це призвело до формування у межах документознавства окремої його частини — електронного документознавства, історія якого та сучасні його проблеми розглянуто в дисертації Юрія Ковтанюка [4]. Стан проблем з підготовки нормативно-правових актів та нормативних документів у сфері електронного документообігу та документообігу, над якими працюють фахівці Центрального державного електронного архіву України та УНДІАСД, розглянуто у статті цього автора [5].

Тому і сама назва статті шановного Г. Асєєва "Документознавство в інформаційній індустрії", і назва її підрозділу "Місце документознавців в інформаційній індустрії" як на мене дещо некоректні. По-перше, інформаційна індустрія — це настільки широке поняття, що воно виходить за межі традиційного розуміння "інформаційна діяльність". По-друге, документознавча проблематика, пов'язана зі створенням та функціонуванням службових документів (у тому числі електронних) і передаванням їх в архівний підрозділ, є інфраструктурною, притаманною кожній юридичній особі. Нагальними для документознавства є саме вирішення практичних питань організації функціонування електронних документів та електронних архівів, а не загальні розмови про інформаційне суспільство (яке, до речі, завжди було інформаційним).

Проте найбільше запитань виникає під час читання такого підрозділу статті відомого автора як "Стан освіти за спеціальністю "Документознавство та інформаційна діяльність". Те, що випускники ХДАК можуть працевлаштуватися це добре. Правда, мене цікавить: а скільки таких випускників стали професійними документознавцями — організаторами діловодства в державних органах, інших установах, організаціях, на підприємствах? Можна послатися на Державний класифікатор професій ДК 003:2010, що "успадкував" від попереднього ДК 003:2005 досить дивний розподіл професій. У них розмежовано "організатора діловодства" та "документознавця" і професія другого прив'язана до бібліотечної справи та науково-технічної інформації! Що мають робити в бібліотеках та службах науково-технічної інформації (останніх, власне, після 1990-х років фактично не залишилося) документознавці поряд з бібліотекарями і бібліографами невідомо. І це при тому, що ДК 003:2005 було прийнято після видання "Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 1 Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності" (затверджений Наказом Міністерства правці та соціальної політики України від 29.12.2004 р. № 336), за яким документознавець — це організатор діловодства, фактично — керівник служби діловодства. Зазначений випуск, здається, чинний і понині...

Дозволю собі процитувати Г. Асєєва: *"На сьогодні в Україні склалася парадоксальна ситуація: кафедри з напрямом "Документознавство та інформаційна діяльність" створені більш ніж в 20 університетах та академіях України. Виникає запитання, чи потрібна країні така кількість випускників спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність" з корпоративною методологічною підготовкою (яка часто не відповідає вимогам)? Наступне запитання впливає з попереднього: звідки взялася така кількість викладачів вищої кваліфікації, здатних на належному рівні вести підготовку майбутніх фахівців галузі"* [стор. 26].

Перериваючи цитату, хотів би запитати: а про яку галузь йдеться? Саме від розуміння, на яку сферу спрямована підготовка вищівського спеціаліста і які фахівці викладають курси, залежить рівень "корпоративної методологічної підготовки". Я розумію, що моя точка зору може бути і неприйнятною, але такою сферою (чи галуззю) вважаю діловодство й архівну справу. Погоджуюсь з Г. Асєєвим, що можливо така кількість випускників спеціальності "Докумен-

тознавство та інформаційна діяльність" у країні й не потрібна, але потреба в грамотних спеціалістах, котрі досконало знають організацію діловодства та архівної справи, дуже відчувається. Архівна сфера взагалі знаходиться у критичному стані, оскільки відбувається зміна поколінь архівістів, а готувати майбутніх фахівців з переважно мізерною оплатою і дуже поступовим просуванням кар'єрними щаблями вважається дуже не вигідною справою. Та й викладання архівознавчих курсів потребує залучення фахівців з архівних установ (це найкращий варіант за відсутності архівознавця на кафедрі, оскільки кожен архівіст — документознавець, але не кожен документознавець — архівіст), а це за сучасних фінансових умов видається надто складною справою. Термін "діловодство" взагалі під забороною в навчальних планах зі спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність". Вважається, що підготовка діловодів це прерогатива вишів I—II рівнів акредитації, але коли магістр — майбутній документознавець за фахом не знає що таке номенклатура справ, перелік документів зі строками їхнього зберігання і взагалі діловодних процесів — це видається, м'яко кажучи, більше ніж дивно.

Цитую далі: *"Висновок напрашується один: документопотоки, очевидно, спрощено тлумачаться як отримання листа, його реєстрація в канцелярській книзі та відправлення на ознайомлення відповідному керівникові. Подібні підходи ведуть до підготовки фахівців невисокого рівня, зокрема, коли викладання ведеться викладачами суто гуманітарних напрямів: лінгвістами, істориками, філософами тощо. Відзначимо, що деякі з них виступають у пресі як фундатори спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність", не пройшовши навіть стажування в Харківській державній академії культури"* [стор. 26—27].

З'ясується, що відомий вчений вважає спрощеним уявлення про документообіг як діловодні процеси. Але з точки зору електронного діловодства не все так просто навіть у таких процесах, про що свідчить, зокрема праця фахівців Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України [6]. У цьому переконують також матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з проблем електронного документа [7]. Безперечно, коли гуманітарії (за освітою) викладають проблеми електронного документообігу, це не завжди може бути прийнятним, але документознавчі курси цілком можуть викладати гуманітарії, особливо фахівці з історичних дисциплін, оскільки, на моє переконання, документознавство і архівознавство є дисциплінами історичного циклу. Незважаючи на мою глибоку повагу до складу викладачів ХДАК, я не знав, що цей вищий навчальний заклад визнано загальноукраїнським центром стажування з документознавства в Україні.

Г. Асєєв пише, що *"зі спілкування з окремими представниками кафедри напряму "Документознавство та інформаційна діяльність" з'ясувалося, що керівники деяких технічних ВНЗ зневажливо ставляться до нього. Пов'язано це певною мірою з тим, що спеціальність відноситься до напряму "Культура" і сприймається багатьма несерйозно, тільки як схоже на "мистецтво" і не більше"* [стор. 27].

На щастя, у мене такого досвіду спілкування немає. Навпаки, розуміючи, що напрям "інформаційна діяльність" опрацьовувати до снаги більше фахівцям з інформаційних технологій, вони (керівники технічних ВНЗ) підтримують таку спеціальність у своїх вишах, а питання електронного документообігу мають додаткові можливості для їх вирішення викладачами технічних вишів.

І на завершення відомий вчений зазначає: *"Керівниками та викладацьким складом галузевих кафедр напряму "Документознавство та інформаційна діяльність" зовсім не вичений галузевий документообіг, що потребує подальших до-*

сліджень і розроблень, наукові результати яких дадуть багатий матеріал і для дисертацій. Галузевий документообіг стосується таких напрямів як нафто- і газовидобування та переробка, металургія, авіапромисловість, автомобілебудування та низки інших. Якщо політехнічні університети не мають вираженої галузевої спрямованості, як, наприклад, Одеський, то в них завжди є технічні кафедри: машинобудування, хімічної промисловості тощо. Вивчення галузевої спрямованості документообігу буде корисним як для абітурієнта, що обирає уподобану галузь, так і для країни" [стор. 27].

Тут хочеться погодитись з Г. Асєєвим. І справді, дослідження потоків службових документів важливе для документознавства. Насамперед для визначення видів номіналів службових документів галузі й підготовки переліків цих документів зі строками їхнього зберігання. Це також дасть можливість зробити класифікатори службових документів з унікальними цифровими позначеннями для зафіксування його в метаданих електронного документа під час організації електронного документообігу в галузі [8]. Однак, не менш важливою, на мою думку, є проблема дослідження стану організації створення та функціонування службових документів галузі.

Список використаної літератури

1. Асєєв Г. Документознавство в інформаційній індустрії / Георгій Асєєв // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 6. — С. 24—27.
2. Документоведение : програма курса для экстернатного факультета / МГИК ; сост.: Иоффе А. М. [и др.] — М., 1992. — 15 с.
3. Ковтанюк Ю. Теоретичні засади електронного документознавства як наукового напрямку документознавства / Ю. Ковтанюк // Студії з архівної справи та документознавства. — 2011. — Т. 19, кн. 1. — С. 78—89.
4. Ковтанюк Ю. С. Електронне документознавство в Україні: сутність наукового напрямку, історія формування, перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ковтанюк Юрій Савович ; УНДІАСД. — К., 2012. — 20 с.
5. Ковтанюк Ю. Проект нормативно-правового акта України "Порядок роботи з електронними документами та їх підготовки до передачі на архівне зберігання" / Ю. Ковтанюк // Студії з архівної справи та документознавства. — 2012. — Т. 20. — С. 269—278.
6. Мелашенко А. Ю. Електронне діловодство / А. Ю. Мелашенко, О. С. Скарлат ; Ін-т кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України. — К. : Наук. думка, 2013. — 139 с.
7. Електронний документ : актуальні завдання та практичне впровадження : (життєвий цикл електрон. документа) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (11—12 жовт. 2012, м. Київ) / Держ. архів. служба України, УНДІАСД, ЦДЕА України, Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К. : [б. в.], 2012. — 130 с.
8. Кулешов С. Завдання класичного документознавства з позицій електронного документознавства / С. Кулешов // Електронний документ : Актуальні завдання та практичне впровадження (життєвий цикл електронного документа) : матеріали Міжнар. наук. — практ. конф. (11—12 жовтня 2012, м. Київ) / Держ. архів. служба України, УНДІАСД, ЦДЕА України, Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 2012. — С. 67—69.

Надійшла в редакцію 17 жовтня 2013 року